

The Role of Technological Deterrence in the Efficacy of Russia's Networked Weapons Architecture: A Case Study of the Ukraine War

Fatemeh Mahroogh¹ & Mohammad Amir Rezai²

DOI: [10.48308/piaj.2026.244357.1889](https://doi.org/10.48308/piaj.2026.244357.1889) Received: 2026/1/27 Accepted: 2026/6/21

Original Article

Extended Abstract

Introduction: Since the end of the Cold War, the convergence of technological innovation and geopolitical transformation has fundamentally altered the foundations of classical deterrence theory. The transition from a deterrence logic based on arms accumulation and material hard power toward network-centric architectures and algorithmic governance signals a new era of military strategy. In this regard, the Ukraine war transcended its regional boundaries to become a critical laboratory for assessing the efficacy of integrating non-human technologies and artificial intelligence on the battlefield. The central research question asks: How has the integration of AI into Russia's networked weaponry architecture upgraded its technological deterrence capability during the Ukraine war? This study aims to explain Russia's transition from traditional, mass-based deterrence to data-driven deterrence, while identifying both the strategic strengths and systemic vulnerabilities of this emerging architecture.

Methods: This research employs a qualitative approach grounded in the Layered Analysis of Technological Deterrence framework. Data were collected through library and documentary methods at two operational levels: first, by coding official defense doctrines, think-tank reports, and field evidence from the Ukraine conflict; second, through comparative analysis of Russia's network-centric configurations, including missile defense architecture and sensor-to-shooter networks. John Boyd's (OODA) loop model was applied to assess operational processes. Thematic analysis, combined with data-command relationship mapping, enabled evaluation of causal links and the sustaina-

1. Assistant Professor of International Relations, Department of political science, Faculty of Law and Political science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author). fmahroogh@um.ac.ir

2. MA student in International Relations, Department of political science, Faculty of Law and Political science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Rezai.mohammaamir@mail.um.ac.ir

bility of technological advantages in high-intensity combat environments.

Results and discussions: By intertwining weapons systems engineering with AI, Russia has operationalized a new paradigm of military intelligence that, rather than mimicking human cognition, leverages raw computational power for predictive modeling and preemptive action. Technical examinations reveal that this networked architecture integrates smart defensive and offensive systems—such as the S-500 air defense system, 9M729 cruise missiles, and the Avangard hypersonic glide vehicle—with advanced surveillance and processing networks, including Orlan UAVs and the SORM data collection infrastructure. Within this matrix, multi-source sensor data (from satellites to land-based radars) is aggregated and piped directly into the fire chain via real-time processing loops within C4ISR systems. This integrated ecosystem transfers tactical initiative to the network, compressing the classical decision-to-action cycle from hours to minutes. The study reveals a direct correlation between the capacity to indigenize AI in military infrastructure and enhanced multi-domain reaction capabilities, effectively allowing defensive systems to optimize offensive operations. This extreme complexity and network dependency introduce significant systemic vulnerabilities, particularly regarding data corruption, cyber leaks, and electronic warfare countermeasures.

Conclusion: Russia has shifted the tactical and operational balance of power in its favor by transitioning from purely nuclear deterrence toward algorithmic battlefield superiority. The Active Multi-Domain Deterrence model shows that 21st-century security depends far more on proficiency in integrated network design and hostile-environment data management than on hardware accumulation. Nevertheless, the Ukraine war demonstrates that over-reliance on technology without rigorous information hardening and realistic assessment of supply chain limitations can induce strategic vulnerability. The theoretical implication for International Relations literature is the urgent necessity of revising classical deterrence theories to accommodate human-machine-data hybrid models, while offering defense policymakers a template for asymmetric deterrence through the cognitive upgrading of conventional weapons.

Keywords: Technological Deterrence, Russia-Ukraine War, Artificial Intelligence, Network-Centric Architecture, Multi-Domain Warfare.

Citation: Mahrouh, Fatemeh & Rezai, Mohammad Amir. 2026. The Role of Technological Deterrence in the Efficacy of Russia's Networked Weapons Architecture: A Case Study of the Ukraine War, *Political and International Approaches*, Summer, Vol 18, No 2, PP 162-186.

نقش بازدارندگی فناوریانه در کارآمدی معماری شبکه‌ای تسلیمات روسیه: مطالعه موردی جنگ اوکراین

فاطمه محروق^۱ و محمد امیر رضائی^۲

DOI: [10.48308/piaj.2026.244357.1889](https://doi.org/10.48308/piaj.2026.244357.1889)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۳/۳۱

مقاله پژوهشی

چکیده مبسوط

مقدمه و اهداف: از پایان جنگ سرد تاکنون، هم‌پوشانی میان نوآوری‌های فناوریانه و تحولات ژئوپلیتیکی، بنیان‌های فهم کلاسیک «بازدارندگی» را دستخوش دگرگونی کرده است. گذار از منطق بازدارندگی مبتنی بر انباشت تسلیحاتی و قدرت سخت به‌سوی معماری‌های شبکه‌محور و حکمرانی الگوریتمی، نشانگر ورود به عصر نوینی از راهبرد نظامی است. در این راستا، جنگ روسیه و اوکراین فراتر از یک منازعه منطقه‌ای، به آزمونی واقعی برای سنجش کارآمدی ترکیب «فناوری‌های غیرانسانی» و هوش مصنوعی در میدان نبرد تبدیل شده است. مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که یکپارچه‌سازی هوش مصنوعی در معماری شبکه‌ای جنگ‌افزارهای روسیه چگونه موجب ارتقای توان بازدارندگی فناوریانه این کشور در جنگ اوکراین شده است؟ هدف این مطالعه، تبیین گذار روسیه از بازدارندگی سنتی به بازدارندگی داده‌محور و شناسایی نقاط قوت و آسیب‌پذیری‌های این معماری نوین است.

روش: این پژوهش با رویکرد «کیفی» و بر اساس مدل مفهومی «تحلیل لایه‌ای بازدارندگی فناوریانه» انجام شده است. گردآوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و اسنادی در دو سطح صورت پذیرفت: نخست، استخراج و کدگذاری داده‌ها از متون رسمی دفاعی، گزارش‌های مراکز مطالعات راهبردی و شواهد میدانی جنگ اوکراین؛ و دوم، تحلیل تطبیقی پیکربندی سامانه‌های شبکه‌محور روسیه با تمرکز بر معماری پدافند موشکی و شبکه‌های سنجش و آتش. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از مدل چرخه «مشاهده، سمت‌یابی، تصمیم و اقدام» برای بازنمایی فرایندهای عملیاتی استفاده شد و یافته‌ها با روش تحلیل مضمون و نگاشت روابط داده-فرمان، به الگوی مفهومی بازدارندگی تفسیر گردیدند. این روش امکان ارزیابی پیوندهای علی و سنجش پایداری مزیت فناوریانه در محیط‌های جنگی پرشدت را فراهم آورده است.

۱. استادیار روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول). fmahroogh@um.ac.ir

۲. محمدا میر رضایی، کارشناسی ارشد روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. Rezai.mohammaamir@mail.um.ac.ir

یافته‌ها: روسیه با در هم آمیختن مهندسی شبکه‌های تسلیحاتی و هوش مصنوعی، پارادایم نوینی از هوش نظامی را عملیاتی ساخته که به جای تقلید از شناخت انسانی، بر توان محاسباتی جهت «پیش‌بینی و اقدام پیش‌دستانه» استوار است. بررسی‌های نشان می‌دهد که این معماری شبکه‌ای از طریق یکپارچه‌سازی سامانه‌های پدافندی و تهاجمی هوشمند نظیر سامانه «اس-۵۰۰»، موشک‌های «۷۲۹م۱۹» و گلاایدر فراصوت «آوانگارد» با شبکه‌های نظارت و پردازش شامل پهپادهای «اورلان» و شبکه «سورم» شکل گرفته است؛ ساختاری پیچیده که در آن داده‌های حسگرهای چندمنبعی (از ماهواره تا رادار) پس از تجمع، از طریق حلقه‌های پردازش بلادرنگ در بستر سامانه‌های فرماندهی و کنترل مستقیماً به زنجیره آتش متصل می‌شوند. استقرار این اکوسیستم یکپارچه، ضمن انتقال ابتکار عمل به شبکه، چرخه کلاسیک تصمیم تا اقدام را از مقیاس زمانی ساعت به دقیقه کاهش داده است. همبستگی مستقیم میان ظرفیت جذب و بومی‌سازی هوش مصنوعی در زیرساخت‌های نظامی با ارتقای توان واکنش چندساختی روسیه است، به گونه‌ای که دفاع عملاً در خدمت تهاجم قرار گرفته است؛ هرچند یافته‌ها نشان می‌دهد که همین پیچیدگی و وابستگی شبکه‌ای، سطحی از آسیب‌پذیری سیستم در برابر نشت داده و تهدیدات جنگ الکترونیک را نیز به همراه داشته است.

نتیجه‌گیری: روسیه توانسته با گذار از بازدارندگی صرفاً هسته‌ای به سوی «برتری میدانی الگوریتمی»، موازنه قوا را در سطوح تاکتیکی و عملیاتی به نفع خود تغییر دهد. مدل «بازدارندگی چنددامنه‌ای فعال» که در این پژوهش تبیین شد، نشان می‌دهد که امنیت و بازدارندگی در قرن بیست‌ویکم بیش از انباشت جنگ‌افزار، به مهارت در طراحی شبکه‌های یکپارچه و مدیریت داده در محیط‌های متخاصم وابسته است. با این وجود، تجربه جنگ اوکراین ثابت کرد که اتکای بیش‌ازحد به فناوری بدون مقاوم‌سازی اطلاعاتی و در نظر گرفتن محدودیت‌های زنجیره تأمین (ناشی از تحریم‌ها)، می‌تواند به «آسیب‌پذیری راهبردی» منجر شود. پیامد نظری این پژوهش برای ادبیات روابط بین‌الملل، ضرورت بازنگری در نظریه‌های بازدارندگی و حرکت به سمت مدل‌های ترکیبی «انسان-ماشین-داده» است. برای سیاست‌گذاران دفاعی، تجربه روسیه الگویی از نحوه دستیابی به بازدارندگی نامتقارن از طریق هوشمندسازی تسلیحات متعارف را ارائه می‌دهد که البته نیازمند حفاظت سایبری مستمر است.

واژگان کلیدی: بازدارندگی فناورانه، جنگ روسیه و اوکراین، هوش مصنوعی، معماری شبکه‌محور، جنگ‌های چنددامنه‌ای.

استناددهی: محروق، فاطمه و رضایی، محمد امیر. ۱۴۰۵. نقش بازدارندگی فناورانه در کارآمدی معماری شبکه‌ای تسلیحات روسیه: مطالعه موردی جنگ اوکراین، ره‌یافت‌های سیاسی و بین‌المللی، تابستان، سال ۱۸، شماره ۲، ۱۸۶-۱۶۲.

مقدمه

در دوران پساجنگ سرد، تقاطع نوآوری‌های فناوریانه و تحولات ژئوپلیتیک، معماری امنیت بین‌الملل و مفاهیم بنیادین «ثبات راهبردی» را دستخوش دگرگونی کرده است. گذار از منطق «بازدارندگی کلاسیک» که عمدتاً بر توازن قوای مادی و انباشت تسلیحات سخت استوار بود در یک حوزه مشخص تعریف می‌شد؛ به این معنا که سلاح هسته‌ای با سلاح هسته‌ای، و نیروی نظامی متعارف با نیروی نظامی متعارف بازدارندگی ایجاد می‌کرد. اما با پیچیده‌تر شدن نظام بین‌الملل و ظهور عرصه‌های جدید به‌سوی معماری بازدارندگی شبکه‌محور و شناختی، نشان‌دهنده تغییر بنیادین در ماهیت قدرت و الگوهای منازعه در نظام بین‌الملل است. در این چارچوب، بحران اوکراین را نباید صرفاً یک منازعه محدود منطقه‌ای تقلیل داد، بلکه این بحران نقطه عطفی در سنجش کارآمدی فناوری‌های نوپدید در محیط‌های عملیاتی پیچیده است. در این پارادایم جدید، موازنه تهدید و برتری راهبردی دیگر صرفاً با متغیرهای کمی مانند حجم آتش یا نیروی انسانی سنجیده نمی‌شود، بلکه قابلیت همگرایی میان زیرساخت‌های اطلاعاتی، سایبری و تصمیم‌سازی شبکه‌ای است که مزیت استراتژیک را تعیین می‌کند.

روسیه در راستای دکترین امنیت ملی و فرهنگ راهبردی خود تلاش کرده با تلفیق قدرت هوشمند و ابزارهای نوپدید سایبری-الگوریتمیک، الگویی نامتقارن برای موازنه در برابر غرب ایجاد کند. این الگو که می‌توان آن را در قالب بازدارندگی فناوریانه چندلایه و بازدارندگی تقاطعی صورت‌بندی کرد، بر پایه تجمیع داده‌های اطلاعاتی و تسریع پردازش آن‌ها در سامانه‌های یکپارچه فرماندهی و کنترل بنا شده است. از منظر مطالعات راهبردی، پیامد اصلی چنین زیرساختی، فشرده‌سازی زمان و مکان در بحران‌هاست؛ به گونه‌ای که با کاهش چرخه تصمیم‌گیری استراتژیک از سطح کلان به واکنش‌های لحظه‌ای، معماری «مدیریت تشدید بحران» دگرگون شده و ابتکار عمل راهبردی از طریق برتری اطلاعاتی و سرعت در تصمیم‌سازی به بازیگر مهاجم یا بازدارنده منتقل می‌شود.

با وجود این، تجربه جنگ اوکراین نشان داده که چنین معماری پیشرفته‌ای خالی از ضعف نیست. آسیب‌پذیری در برابر نشت داده‌های حساس، محدودیت‌های زنجیره تأمین تحت رژیم تحریم، فرسایش تجهیزات و تهدیدات نوظهور در جنگ الکترونیک، همگی تأکید می‌کنند که بازدارندگی فناوریانه نیز نیازمند نوآوری مستمر و پالایش دائمی سازوکارهای فرماندهی است. اهمیت تحلیل این ساختار نه تنها در شناخت توانمندی‌های یک قدرت نظامی بزرگ، بلکه در فهم مکانیسم‌های تحول بازدارندگی در عصر داده‌محور نهفته است. ادغام هوش مصنوعی در سامانه‌های جنگی شبکه‌ای، فصل تازه‌ای در منازعه‌نگاری گشوده که مرزهای میان حوزه‌های سنتی نبرد را کم‌رنگ ساخته و منطق چنددامنه‌ای را به هسته رقابت‌های راهبردی آینده بدل کرده است.

در بستر تحول راهبردهای نظامی معاصر، پرسش اصلی این پژوهش آن است که ادغام هوش مصنوعی در معماری شبکه‌ای جنگ افزارهای روسیه چگونه موجب ارتقای توان بازدارندگی فناوریانه این کشور در جنگ اوکراین شده است؟ فرضیه مقاله آن است که یکپارچه‌سازی هوش مصنوعی در سامانه‌های فرماندهی و کنترل روسیه، با ایجاد چرخه‌های تصمیم‌سازی سریع‌تر، کاهش تأخیر اطلاعاتی و شکل‌دهی سازوکارهای

واکنش چندساحتی، توان بازدارندگی فناورانه را به‌طور معناداری افزایش داده و شکاف عملیاتی میان روسیه و نظام‌های دفاعی غرب را کاهش داده است. بر همین اساس، ساختار این پژوهش با تمرکز بر مدل مفهومی هوش مصنوعی و جنگ شبکه‌محور، تحولات بازدارندگی فناورانه را در نظم جدید قدرت جهانی بررسی می‌کند و ضمن تحلیل ویژگی‌های فنی و عملیاتی معماری شبکه‌ای روسیه در جنگ اوکراین، در پایان با ارزیابی تطبیقی داده‌ها، به تبیین تأثیر این الگو بر تحول نظریه‌های بازدارندگی در قرن بیست‌ویکم می‌پردازد.

۱. روش پژوهش

این پژوهش بر مبنای رویکردی کیفی با بهره‌گیری از چارچوب «تحلیل لایه‌ای بازدارندگی فناورانه» طراحی گردیده است. گردآوری داده‌ها به‌صورت ترکیبی و در دو سطح انجام شد. نخست، استخراج و کدگذاری اطلاعات از متون رسمی، گزارش‌های مراکز مطالعات راهبردی و شواهد میدانی مستند مرتبط با جنگ اوکراین. دوم، تحلیل تطبیقی پیکربندی سامانه‌های شبکه‌محور روسیه با تمرکز بر سامانه پدافند موشکی دوربرد و شبکه سنجش، فرماندهی و آتش «سی-فور-آی-اس-آر»، داده‌های خام در قالب مدل چرخه «مشاهده، سمت‌یابی، تصمیم و اقدام» بازنمایی و سپس از رهگذر تحلیل مضمون و نگاشت روابط داده و فرمان، به الگوی مفهومی بازدارندگی چندحوزه‌ای ترجمه گردید. این رویکرد ضمن اتکا بر اسناد و داده‌های عینی، با بهره‌گیری از استنتاج قیاسی، امکان ارزیابی پیوندهای علی و سنجش پایداری مزیت فناورانه روسیه در میدان نبرد را فراهم ساخته است.

۲. مدل مفهومی هوش مصنوعی و جنگ شبکه‌محور

۲-۱. هوش مصنوعی

هوش مصنوعی به‌عنوان یک پدیده علمی نوظهور، در دهه‌های اخیر پیشرفت‌های چشمگیری داشته و به بخش جدایی‌ناپذیری از فناوری‌های مدرن، از جمله در حوزه نظامی تبدیل شده است. با این حال، پیچیدگی مفهوم «هوش» و نبود اجماع بر تعریف آن، تدوین تعریف جامعی از هوش مصنوعی را به چالشی اساسی بدل کرده است. بازتعریف مفهوم هوش مصنوعی و بررسی دیدگاه‌های مختلف، زمینه‌ساز تحلیل اهمیت آن در جنگ‌های مدرن از منظر روابط بین‌الملل است. جان مک‌کارتی، از نخستین کسانی است که در سال ۱۹۵۶ اصطلاح «هوش مصنوعی» را ابداع کرد، آن را علم و مهندسی ساخت ماشین‌های هوشمند، به‌ویژه برنامه‌های کامپیوتری هوشمند» تعریف می‌کند (McCarthy, 2007: 2). این تعریف بر توانایی محاسباتی سیستم‌ها برای انجام وظایف هوشمند تأکید دارد و هوش مصنوعی را از روش‌های بیولوژیکی متمایز می‌سازد. مک‌کارتی، هوش را «بخش محاسباتی توانایی دستیابی به اهداف در جهان» می‌داند. پنی وانگ (۲۰۱۹) هوش مصنوعی را از پنج منظر طبقه‌بندی می‌کند.

جدول ۱، طبقه بندی هوش مصنوعی از نظر وانگ (۱۷: ۲۰۱۹، Source: wang)

ساختمان محور	شبیه سازی ساختار مغز انسان، مانند شبکه های عصبی
رفتار محور	سیستم هایی که رفتار انسانی را تقلید می کنند، مانند آزمون تورینگ
قابلیت محور	توانایی حل مسائل پیچیده، مانند سیستم «دیپ بلو» در شطرنج
عملکرد محور	تمرکز بر عملکردهای شناختی مانند جستجو، استدلال و یادگیری
اصل محور	بررسی رفتار کلی سیستم در موقعیت های مختلف در طول زمان

راسل و نورویگ در رویکردی نوین، هوش مصنوعی را حوزه ای می دانند که به طراحی و ساخت سامانه هایی می پردازد که قادرند درک کنند، استدلال کنند و با محیط خود به صورت هوشمندانه تعامل داشته باشند. آن ها تأکید می کنند که هدف نهایی، ایجاد ماشین هایی است که بتوانند در موقعیت های گوناگون، با استفاده از داده ها و دانش موجود، بهترین تصمیم یا اقدام ممکن را انتخاب نمایند. این رویکرد نه تنها به جنبه های فنی مانند الگوریتم ها و ساختارهای داده می پردازد، بلکه ابعاد شناختی، فلسفی و روان شناختی هوش را نیز در نظر می گیرد. از دیدگاه آنان، آزمودن توانایی هوش مصنوعی تنها به شبیه سازی انسان محدود نمی شود، بلکه شامل معیارهای عقلانیت و کارآمدی نیز هست (Russell & Norvig, 2021: 5).

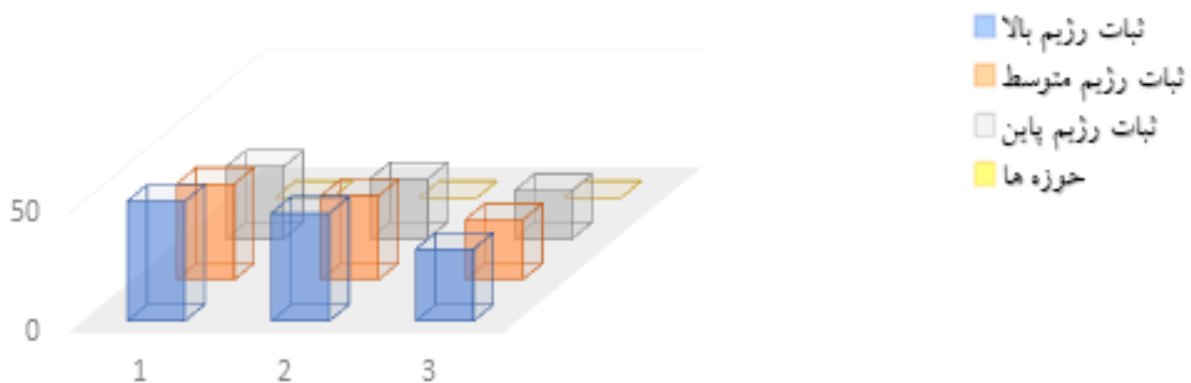
پرسش کلاسیک آلن تورینگ درباره اینکه آیا ماشین می تواند همچون انسان بیندیشد؟ همچنان یکی از مباحث محوری در حوزه هوش مصنوعی است. «تست تورینگ» این مسئله را به صورت ارزیابی توان ماشین در بازتولید رفتاری مشابه انسان مطرح می کند. در زمان طرح این ایده، باور رایج آن بود که اگرچه ماشین ها در انجام محاسبات پیچیده بر انسان برتری دارند، اما فاقد خلاقیت و شهود انسانی اند. باقری (۲۰۲۵) بر این باور است که با شتاب گیری پیشرفت پردازنده ها، الگوریتم های یادگیری و انباشت داده های عظیم، جهان در آستانه عبور از این تلقی تاریخی قرار گرفته است؛ تا جایی که به گفته او «ما احتمالاً آخرین نسلی هستیم که از هوش مصنوعی باهوش تر هستیم». تکامل الگوریتم های یادگیری، فاصله میان ذهن انسان و توان پردازشی ماشین را با سرعت بی سابقه کاهش داده است.

در این خصوص ساتن همچنان عنوان میکند که مهم ترین درس تاریخ هوش مصنوعی آن است که پیشرفت واقعی نه از تقلید ذهن انسان، بلکه از بهره گیری از توان محاسباتی و داده های وسیع حاصل می شود (Sutton & Barto, 2015: 17). از دیدگاه راهبردی، نقطه اتصال بحث این است که فناوری، به ویژه هوش مصنوعی، نه تنها ابزاری تاکتیکی، بلکه بنیان گذار مدل های جدید بازدارندگی و برتری اطلاعاتی است. همان طور که افزایش سرعت واکنش در جنگ شبکه محور مزیت راهبردی ایجاد می کند، توان هوش مصنوعی برای شناسایی، پیش بینی و اقدام پیش دستانه می تواند محاسبات دشمن را به طور کلی تغییر دهد (Gray, 2022: 130 & Baylis, Wirtz).

به منظور سنجش نقش هوش مصنوعی در ارتقای امنیت و بازدارندگی، بهره گیری از نمایش بصری داده ها در قالب (نمودار ۱) میتوان سه سطح «ثبات رژیم بالا، متوسط و پایین» را در ارتباط با حوزه های

کلیدی امنیتی مقایسه کرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد هرچه ظرفیت جذب و بومی‌سازی هوش مصنوعی بیشتر باشد، توان پیش‌بینی، واکنش سریع و بازدارندگی ارتقاء یافته و به حفظ یا افزایش امنیت ملی کمک می‌کند؛ این رابطه اما به زیرساخت فناوریانه، اراده سیاسی و چارچوب‌های قانونی هر کشور وابسته است. گزارش‌ها درباره نوسازی نیروهای مسلح روسیه پس از ۲۰۰۸ نیز تأیید می‌کند که گذار به ساختار کوچک‌تر، پرتحرک‌تر و مجهز به فناوری پیشرفته، مبنای ارتقای بازدارندگی این کشور بوده است (Giles, 2017: 3).

نمودار ۱. تاثیر هوش مصنوعی بر امنیت

منبع، ترسیم نویسنده‌گان بر گرفته از (Giles, ۲۰۱۷)

۲-۲. جنگ شبکه‌محور

جنگ شبکه‌محور بر مبنای این فرض شکل گرفته که هم‌افزایی میان فناوری‌های ارتباطی پیشرفته، سامانه‌های شناسایی و هدف‌گیری و فرآیندهای فرماندهی و کنترل می‌تواند به افزایش برتری اطلاعاتی و نهایتاً برتری عملیاتی منجر شود. این رویکرد که نخستین بار در دهه ۱۹۹۰ توسط دفتر «انتقال نیروهای مشترک» وزارت دفاع ایالات متحده نظام‌مند گردید، بیان می‌کند که اتصال همه اجزای میدان نبرد اعم از نیروهای زمینی، دریایی، هوایی، فضایی و سایبری در یک شبکه امن و پرسرعت، ساختار و کارکرد سیستم‌های رزمی را دگرگون می‌سازد. بنیان‌های نظری آن هم‌راستا با مدل چرخه تصمیم‌گیری «مشاهده، سنجش، تصمیم، اقدام» جان بوید بوده و بر کاهش زمان این چرخه از طریق تبادل بلادرنگ داده و شکل‌گیری «آگاهی وضعیت مشترک» میان تمامی سطوح فرماندهی و نیروهای عملیاتی تأکید دارد (Boyd, 1976: 4).

جنگ شبکه‌محور، ایجاد یک بستر ارتباطی منعطف و مقاوم است که از طریق آن، تمامی عناصر میدان نبرد از حسگرها و سامانه‌های شناسایی تا واحدهای رزمی و مراکز فرماندهی در یک شبکه یکپارچه داده‌ای ادغام می‌شوند. چنین ساختاری موجب کاهش «مه جنگ»، افزایش آگاهی مشترک

از موقعیت و تسریع چرخه تصمیم‌گیری می‌شود (Sloan, 2016: 125). مدل پیشنهادی، ورودی‌های خود را از سه حوزه اصلی دریافت می‌کند نخست، سامانه‌های «حسگرشلیک» یکپارچه که گردش سریع اطلاعات از نقطه شناسایی تا نقطه آتش را تضمین می‌کنند. دوم، شبکه‌های ارتباطی امن و تاب‌آور در برابر تهدیدات جنگ الکترونیک و سوم، داده‌های چندمنبعی شامل سیگنالی، تصویری، حرارتی و راداری. این داده‌ها در فرایند میانی مدل، ابتدا از طریق شبکه‌سازی نیروها به هم پیوند می‌خورند، سپس در مراکز «سی-فور-آی-اس-آر» پردازش و به آگاهی مشترک بدل می‌شوند، و در نهایت توسط الگوریتم‌های یادگیری ماشین تحلیل و اولویت‌بندی می‌شوند (Luddy, 2005: 6). روابط علی در این مدل نشان می‌دهد که هم‌افزایی میان شبکه‌سازی و پردازش هوشمند داده‌ها، چرخه «اودا» را از مقیاس زمانی ساعت به دقیقه کاهش می‌دهد و ابتکار عمل را در میدان نبرد به‌دست فرمانده می‌سپارد. بدون این آگاهی مشترک، حتی پیشرفته‌ترین تحلیل‌های هوش مصنوعی نیز ارزش عملیاتی محدودی خواهند داشت (Alberts et al, 2000, p. 72).

نتایج مورد انتظار از پیاده‌سازی این مدل را می‌توان در سه محور خلاصه کرد نخست، تسریع نفوذ عملیاتی از طریق اجرای هم‌زمان عملیات‌های زمینی، هوایی، دریایی و سایبری در چارچوبی هماهنگ؛ دوم، کاهش تلفات انسانی و هزینه‌های مادی با جایگزینی مأموریت‌های پرخطر به وسیله سامانه‌های خودکار و پهبادی؛ و سوم، انعطاف کم‌تر دیده‌شده در انتخاب زمان و مکان مداخله به‌منظور ضربه‌زدن در نقاط حساس نبرد. مطالعه موردی جنگ روسیه و اوکراین شواهد عینی این کارآمدی را نشان می‌دهد؛ جایی که اوکراین با ادغام پهبادهای شناسایی و رزمی نظیر «گلوبال هاوک» و «پردیتور» با سامانه‌های تحلیلی مبتنی بر هوش مصنوعی، توانسته دقت، سرعت و هماهنگی عملیات خود را به‌طور محسوسی ارتقا دهد (Alberts et al., 2000: 55).

۳. ریشه‌های تاریخی منازعه

تحلیل بحران اوکراین مستلزم بازکاوی مسیر تاریخی شکل‌گیری هویت ملی روسیه و پیوند آن با ایده امپراتوری است. تجربه روسیه با الگوهای شکل‌گیری دولت ملی در غرب اروپا تفاوت جدی دارد؛ انگلیس و فرانسه در قرون شانزدهم و هفدهم نخست دولت‌های ملی خود را تثبیت کردند و سپس به ایجاد امپراتوری‌های فرامرزی پرداختند که پس از جنگ جهانی دوم، به مرزهای ملی بازگشتند. روسیه، برعکس، بدون تجربه یک دولت ملی، مستقیماً به ساخت بزرگ‌ترین امپراتوری خشکی جهان روی آورد. این خاستگاه، عقب‌نشینی از چشم‌انداز امپراتوری را دشوار ساخت و تداوم نگاه امپراتوری‌محور را در هویت ملی نهادینه کرد (Kuzio, 2022). اگر پیمان ۱۷۰۷ میان انگلیس و اسکاتلند اتحاد نسبتاً برابری ایجاد کرد که با حفظ نظام‌های حقوقی و آموزشی محلی همراه بود، «معاهده پریاسلاو» ۱۶۵۴ بر اساس روایت روسیه نماد تسلیم اوکراین و آغاز سلطه این کشور تلقی می‌شود.

دوران شوروی این مشکل را تشدید کرد، برخلاف جمهوری‌های شوروی از جمله اوکراین که از هویت سیاسی-اداری مشخص برخوردار بودند، «جمهوری فدراتیو روسیه» فاقد چنین تمایزی بود و این موجب

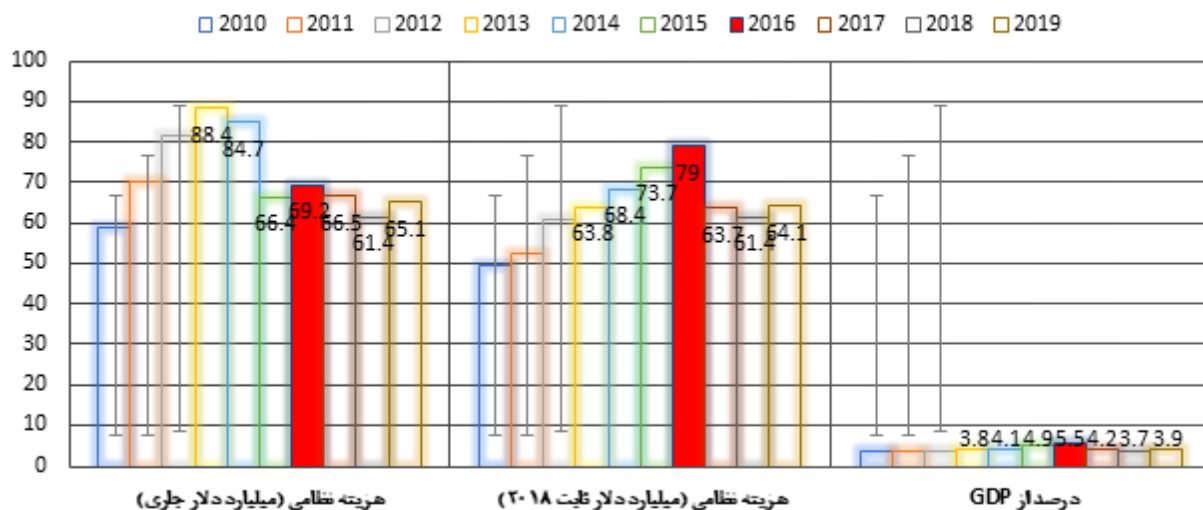
شد مرزهای هویتی روس بودن و شوروی بودن مخدوش بماند. پس از فروپاشی، رهبران روس همچنان اوکراین را بخشی از «فضای نفوذ طبیعی» خود دانستند و در نهایت الگوی مداخله روسیه در جنگ ۲۰۱۴ نشان‌دهنده «استراتژی تشدید تدریجی» سه مرحله‌ای است؛ نفوذ اولیه تیم‌های تخصصی، حملات فرامرزی محدود و ورود مستقیم یگان‌های زمینی در اوت همان سال. این روند، هم‌راستا با دکترین گراسیموف، تلفیقی از ابزار نظامی و غیرنظامی برای پیشبرد اهداف و با محدودیت‌های ساختاری روسیه در استفاده مستقیم و گسترده از نیروی نظامی منطبق بود (Sutyagin, 2015: 2).

از دهه ۱۹۹۰، بحث هویت ملی روسیه در پنج رویکرد اصلی شکل گرفته است. سه رویکرد نخست مستقیماً با مسئله اوکراین مرتبط هستند و مبنای ایدئولوژیک بسیاری از سیاست‌های خارجی روسیه را تشکیل می‌دهند. نخست، هویت اتحادی و اوراسیاگرایی که روسیه را به‌عنوان رهبر طبیعی حوزه اوراسیا تعریف می‌کند؛ دوم، ملت روس که سه قوم اسلاو شرقی (روس‌ها، اوکراینی‌ها و بلاروسی‌ها) را یک ملت واحد می‌شمرد و مشروعیت استقلال اوکراین را انکار می‌کند؛ و سوم، ملت روس‌زبان که زبان روسی را پایه اصلی هویت دانسته و حضور روس‌زبانان در اوکراین را مبنایی برای مداخله معرفی می‌کند. اوراسیاگرایی که در دهه ۱۹۳۰ میان مهاجران روس سفید شکل گرفت، امروز ایدئولوژی غالب کرملین است و غرب را تهدیدی علیه «جهان روسی» می‌بیند.

این دیدگاه، اوکراین را «موجودیت مصنوعی» و «دولت شکست‌خورده» معرفی کرده که بخش‌های روس‌زبانانش نیازمند «حمایت» در برابر ناسیونالیست‌های برآمده از رویداد یورومیدان هستند. اختلافات تاریخی اوکراین تقسیم سرزمین میان امپراتوری‌های روسیه و اتریش مجارستان در قرون ۱۹ و ۲۰ باعث شکل‌گیری فرهنگ و سیاست منطقه‌ای متنوع شد. مقامات روس، ملی‌گرایی اوکراینی را ساخته و پرداخته اتریش می‌دانستند و حتی آموزش و نشر زبان اوکراینی را برای سال‌ها ممنوع کرده بودند (Mankoff, 2022: 393). تجربه کوتاه استقلال پس از انقلاب ۱۹۱۷؛ در چارچوب رهیافت‌های «سازمانگاری» و «امنیت هستی‌شناختی»، رهبران روسیه در دوران پساجنگ سرد همواره حاکمیت ملی اوکراین را از دریچه‌ای تقلیل‌گرایانه و مبتنی بر پیوندهای درهم‌تنیده هویتی ارزیابی کرده‌اند.

در این رویکرد، انگاره‌های تاریخی و هویتی به‌عنوان متغیرهای مستقل و پیشران در سیاست خارجی مسکو عمل می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که سیاست حمایت از دیاسپورای روس‌تبار در قالب یک هدف «ژئوکالچرال»، با الزامات بقا و منافع ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک روسیه در منطقه «خارج نزدیک» پیوند خورده است. در این چارچوب تحلیلی، مداخله و الحاق شبه‌جزیره کریمه در سال ۲۰۱۴ را می‌توان تلاشی برای احیای مرزهای هویتی و پاسخ به ادراک تهدید ناشی از نفوذ غرب تفسیر کرد؛ منطقه‌ای که تا پیش از واگذاری آن در سال ۱۹۵۴، دارای اهمیت استراتژیک و پیوستگی جمعیتی با قلب سرزمین روسیه بود (Koolae & Zangeneh, 2024, p. 40). همگرایی این متغیرهای ژئوپلیتیک و ژئوکالچرال، اوکراین را در دکترین امنیتی کرملین به یک منطقه حائل و رکنی حیاتی برای حفظ پرستیژ بین‌المللی بدل ساخته است. در نهایت، این ساختارهای هویتی با شکل‌دهی عمیق به «ادراک تهدید» رهبران روسیه، پیوندی ارگانیک با ابزارهای سخت و مدرن جهت حفظ «موازنه قوا» برقرار می‌کنند.

نمودار ۲. هزینه های نظامی روسیه (۲۰۱۰-۲۰۱۹)

منبع: ترسیم نویسندگان، برگرفته از داده های (SPIRI).

بررسی روند هزینه‌های نظامی روسیه در دهه‌های اخیر نشان می‌دهد که این کشور، پس از تجربه بحران‌های دهه ۱۹۹۰ و شوک‌های امنیتی اوایل قرن بیست‌ویکم، وارد یک چرخه مداوم افزایش و بازتخصیص منابع دفاعی شده است. بازتولید گفتمان «قدرت بزرگ» و ضرورت بازسازی توان نظامی به‌عنوان ابزار حفظ موقعیت ژئوپلیتیکی، باعث شد سرمایه دفاعی از اوایل دهه ۲۰۱۰ با شیبی محسوس رو به رشد گذارد. در چارچوب بازتولید بازدارندگی استراتژیک، بخش عمده‌ای از بودجه صرف ارتقای سه‌گانه هسته‌ای، سامانه‌های دفاع ضدبالستیک و زیرساخت‌های فرماندهی شده که باعث کنترل مقاوم در برابر جنگال شده است.

۴. الگوی جنگ شبکه‌محور روسیه در حوزه هوایی

ظرفیت بالای شبکه فرماندهی و کنترل روسیه برای اجرای موج‌های متراکم حملات هوایی، امکان هماهنگی همزمان میان سلاح‌های هدایت‌شونده، پهپادها و جنگنده‌ها را فراهم آورده است. این توانمندی، روسیه را قادر ساخته تا هم در نقش ضربه‌زننده نخست و هم به‌عنوان بازیگر بازدارنده فعال عمل کند. در بخش هوایی، روسیه از گونه‌های متنوع سلاح‌ها و حامل‌ها بهره برده است که طیف کامل عملیات هجومی، پدافندی را پوشش می‌دهد از جمله موشک‌های کروز «کالیبر» موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد «اسکندر-ام». پهپادهای انتحاری «شاهد-۱۳۶» پهپادهای شناسایی «اورلان-۱۰» مهمات سرگردان «لنست». جنگنده‌های چندمنظوره «سوخو-۳۵ اس»، بمب افکن‌های «سوخو-۳۴» بهره برداری از فناوری نوین اطلاعاتی شامل به‌کارگیری حسگرها، رایانه‌ها و سایر فنون اطلاعاتی در سامانه فرماندهی و کنترل نیروهای مسلح توأم با استفاده از سلاح‌های هوشمند هدایت‌شونده، تغییرات اساسی در مفاهیم عملیاتی و شیوه‌های فرماندهی و کنترل پدید آورده است (Tavakkol, 2006: 2).

مفاهیمی چون مهار و بازدارندگی در خلأ شکل نمی‌گیرند، بلکه ماهیتی پویا داشته و عمیقاً تحت تأثیر متغیرهایی نظیر موازنه قوا، رقابت قدرت و دگرگونی‌های ژئوپلیتیک قرار دارند. بر پایه همین بن‌مایه‌های رئالیستی و فرهنگ راهبردی، گستره کاربرد فناوری‌های تسلیحاتی روسیه علیه طیف وسیعی از زیرساخت‌های حیاتی اوکراین از شبکه‌های انرژی تا گره‌های فرماندهی نظامی و سامانه‌های پدافند هوایی را می‌توان بروز نوینی از استراتژی «فلج استراتژیک» و اعمال «بازدارندگی از طریق مجازات» ارزیابی کرد. در سطح عملیاتی، این رویکرد پویا در قالب «حملات اشباع‌کننده و از طریق ترکیب امواج پی‌درپی تسلیحات نامتقارن نظیر پهپادهای انتحاری با موشک‌های کروز و بالستیک اجرا می‌شود. این تنوع در حامل‌ها، زمان واکنش سامانه‌های پدافندی را به حداقل رسانده و شانس رهگیری را مختل می‌سازد. در نتیجه، هم‌زمانی تخریب فیزیکی با ایجاد فشارهای روانی، نه‌تنها ظرفیت تاب‌آوری ملی دشمن را تضعیف می‌کند، بلکه با فروپاشی انسجام در معماری دفاع هوایی، توان واکنش سیستماتیک اوکراین را سلب کرده و مسیر را برای تحمیل اراده سیاسی و تثبیت موازنه قوا به نفع مسکو هموار می‌سازد (Nouri, 2019, p. 248).

با این حال در اوایل تصاویر ماهواره‌ای از حمله به پایگاه هوایی اُزرنه در مارس ۲۰۲۲ نشان‌دهنده عدم اصابت دقیق بسیاری از موشک‌ها به ساختارهای کلیدی بود، در حالی که حملات بعدی به شبکه برق اوکراین (مانند هدف‌گیری پست‌های برق در نوامبر ۲۰۲۲) دقت بالاتری را با تمرکز بر نقاط حساس زیرساختی نشان داد و این امر برتری روسیه در جنگ شبکه‌محور را برجسته می‌سازد (Williams, 2023: 39). هماهنگی دقیق در اجرای این حملات، که به‌ویژه در ماه‌های اوج عملیات مشهود بوده است، نشان می‌دهد روسیه از یک چرخه تصمیم‌گیری سریع و یکپارچه در حوزه هوایی بهره‌مند است. جنگ‌های هوایی مدرن با این سطح از هماهنگی و یکپارچگی، تنها به عرصه ملی محدود نمی‌شوند؛ پیامدهای چنین عملیات‌هایی به‌طور مستقیم بر امنیت بین‌المللی نیز اثرگذار است، زیرا شبکه‌های فرماندهی-کنترل پیشرفته قابلیت تطبیق و توسعه به سایر حوزه‌های نظامی مانند عملیات دریایی، زمینی و اطلاعاتی را دارند. با این حال ساختار مورد نظر نشان می‌دهد که قدرت هوایی، فراتر از یک ابزار حمله فیزیکی، به‌عنوان محور اتصال سایر ابزارهای جنگی در راهبرد شبکه‌محور عمل می‌کند (Gunneriusson & Bachmann 4: 2015).

۴-۱. کاربست پهپادی روسیه

عرصه پهپادهای رزمی روسیه نشان‌دهنده آن است که از سال ۲۰۱۴ به این سو، سرمایه‌گذاری فزاینده‌ای بر روی توسعه، بهینه‌سازی و بومی‌سازی سامانه‌های هوایی بدون سرنشین انجام داده و این حوزه را به یکی از محوری‌ترین مؤلفه‌های بازآرایی ساختار نبرد خود بدل ساخته است. این فرایند، به‌ویژه در پی ترکیب کارکردی این سامانه‌ها با الگوریتم‌های هوش مصنوعی و در چارچوب چرخه‌های پیچیده «ایستار» (اطلاعات، نظارت، هدف‌یابی و شناسایی) و پیوند مستقیم آن‌ها با آتش دقیق دورایستا، ستون فقرات راهبرد جنگ شبکه‌محور روسیه را شکل داده است (Cranny, 2025). در این الگو، پهپاد به‌عنوان «گره سنسور» بر علاوه جمع‌آوری داده، هم یک مولد داده زنده و قابل پردازش بلادرنگ برای بقیه عناصر شبکه عمل می‌کند.

پهپاد «اورلان-۱۰» در هر سه فاز اصلی جنگ اوکراین شامل آغاز تهاجم در فوریه ۲۰۲۲، تثبیت خطوط مقدم در تابستان ۲۰۲۲ و ضدحملات متقابل طی سال‌های ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ حضوری مداوم داشته است. در مرحله نخست، اورلان-۱۰ نقش «چشم» توپخانه دوربرد را ایفا کرد؛ پروازهای پیوسته این پهپاد بر فراز خارکیف و ایزیوم (BBC News, 2023) داده‌های دقیق مختصات واحدهای توپخانه اوکراین را به سامانه‌های «مالکام» و «اسمرچ» منتقل می‌کرد. تاکتیک پرواز در ارتفاع متوسط همراه با مسیر سینوسی، احتمال رهگیری را کاهش داده و در مجموع اثر تاکتیکی آن به افزایش دقت آتش روسیه تا حد انهدام زره‌پوش‌ها در نخستین موج شلیک انجامید. در سپتامبر ۲۰۲۲ گروهی سه‌تایی از اورلان-۱۰ مجهز به ماژول جنگ الکترونیک «لیر-۳» موفق شدند ارتباط پهپادهای «بایرکدار» اوکراینی را قطع کرده و مسیر کنترل آن‌ها را منحرف سازند.

این اقدام موجب اختلال در فرآیند شناسایی دریایی اوکراین گردید و عملاً فرصت هدف‌گیری دقیق ناوگان دریای سیاه، از جمله ناو «آدمیرال ماکاروف»، را از بین برد. در محور دوتسک، اورلان-۱۰ پس از شناسایی و تعیین موقعیت یک سامانه پدافند هوایی «ناسامز» اوکراینی، مختصات هدف را به واحد حمله لنست منتقل کرد و تنها دوازده دقیقه بعد سامانه مزبور منهدم شد. تاکتیک به‌کاررفته شامل پرواز کم‌ارتفاع، بهره‌گیری از پوشش طبیعی زمین و ارسال مختصات رمزگذاری‌شده به یگان مهاجم بود. اثر راهبردی این عملیات در کاهش امنیت هوایی اوکراین در شعاع سی کیلومتری و گشودن مسیر برای حملات هوایی موجی بروز یافت.

پهپاد «فورپست-آر» نسخه بومی‌شده سامانه اسرائیلی «سرچر»، از سال ۲۰۱۹ با استفاده کامل از فناوری و قطعات داخلی روسیه تولید می‌شود و در جنگ اوکراین (Army Recognition, 2022). با برد عملیاتی حدود ۴۵۰ کیلومتر و مداومت پروازی نزدیک به ۱۸ ساعت، در مأموریت‌های ترکیبی شناسایی و رزمی در محورهای جنوبی و شرقی اوکراین (به‌ویژه خرسون و ماریوپل) به کار گرفته شده است. در تابستان ۲۰۲۲، برای نخستین بار با موشک‌های هدایت‌شونده دقیق سبک و ماژول‌های جنگ الکترونیک مجهز شد و در مأموریت‌های ضدپدافندی به کار رفت. گزارش‌ها نشان می‌دهد که در حمله به مواضع پدافند اوکراینی در شمال ماریوپل، دو فروند «فورپست-آر» با شلیک موشک‌های کوچک هدایت‌شونده موفق به انهدام رادار ضدهوایی «ام-۸۰۶» شدند. از پاییز ۲۰۲۳، این سامانه در قالب مأموریت‌های حلقه بسته حسگر-شلیک‌گر عمل کرده است. این پهپاد با ترکیب رادار جست‌وجوی هدف و سامانه اپتیکی پانورامیک، اهداف ثابت یا نیمه‌متحرک را شناسایی و مختصات را فوراً به واحدهای توپخانه و پهپادهای تهاجمی منتقل می‌کرد.

مهمات سرگردان «کوب-ب‌ال‌آ» زیرمجموعه گروه کلاشینکف، نخستین بار در نبرد سوریه (۲۰۱۸-۲۰۱۹) آزمایش شد و از مارس ۲۰۲۲ به‌طور گسترده در محورهای شرقی و جنوبی اوکراین مورد استفاده قرار گرفت. این پهپاد کوچک مقیاس با برد عملیاتی حدود ۴۰ کیلومتر و توان حمل سرجنگی ۳ کیلوگرمی، توانایی انجام مأموریت مستقل دارد. در حمله ثبت‌شده در ژوئن ۲۰۲۲ به موضع توپخانه اوکراین در منطقه پوپاسنا، چند فروند «کوب-ب‌ال‌آ» پس از دریافت مختصات هدف از پهپاد اورلان-۱۰، به‌صورت نیمه‌خودکار و بدون

هدایت لحظه‌ای اپراتور عمل کرده، داده‌های تصویری اولیه را تطبیق داده، مواضع زرهی را طبقه‌بندی کرده و عملیات تهاجمی را در کمتر از ۱۲ دقیقه از زمان تشخیص تا برخورد اجرا کردند (Kallenborn, 2022: 7). نسخه‌های جدید «کوب-بال‌آ» از پاییز ۲۰۲۳ به قابلیت اجرای عملیات «گله‌ای» و پرتاب از روی بسترهای متحرک دریایی مجهز شده‌اند. در عملیات آزمایشی ناوگان دریای سیاه در سواستوپل (اکتبر ۲۰۲۳) نمونه‌های دریایی این پهپاد در قالب خوشه‌های سه‌تایی از رزم‌ناو کوچکی پرتاب شدند و با استفاده از الگوریتم‌های هدایت جمعی توانستند پنج موضع ضدهوایی اوکراینی را به‌صورت اشباع‌کننده و هم‌زمان مورد حمله قرار دهند. این نوع عملکرد نه تنها موجب غافلگیری دفاع هوایی دشمن شد بلکه هزینه مقابله را به دلیل نیاز به شلیک چندباره موشک‌های پدافندی افزایش داد و به‌طور مستقیم در منطق بازدارندگی فناورانه روسیه منعکس گردید.

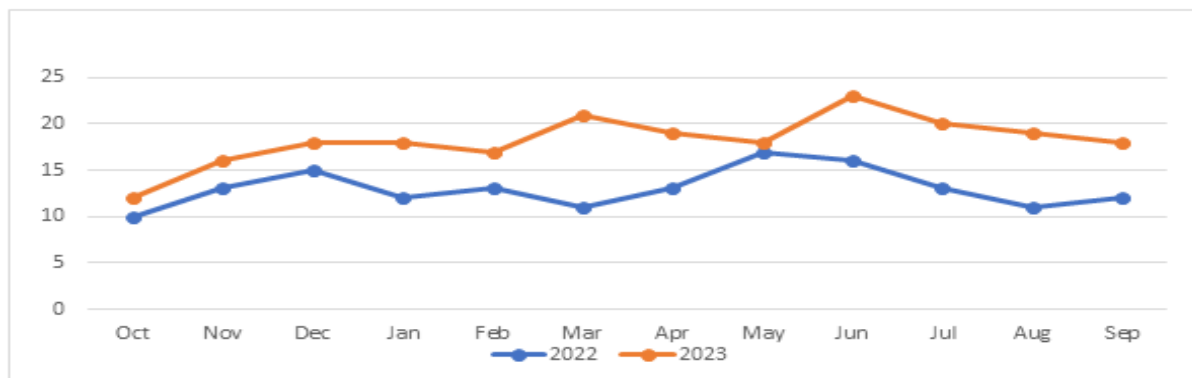
مهمات سرگردان «لنست» نیز به‌عنوان سلاح رزمی جدید گروه کلاشنیکف، از اواخر ۲۰۲۲ به‌طور سازمانی در واحدهای نیروی زمین روسیه ادغام شد. این سامانه با برد عملیاتی ۴۰ کیلومتر قادر به حمله دقیق نقطه‌ای علیه اهداف متحرک است. در عملیات دفاعی باخموت (مارس ۲۰۲۳)، لنست‌ها با استفاده از حسگر «لیدار» و فیوزهای هوشمند، زاویه برخورد را طوری تنظیم کردند که ضربه در نقاط آسیب‌پذیر زرهی مستقر در حومه شهر وارد شود؛ یکی از نمونه‌های ثبت‌شده، انهدام سامانه پدافند «ناسامس» در کمتر از ۹ دقیقه پس از شناسایی اولیه بود.

بر اساس داده‌های گردآوری‌شده تا ژانویه ۲۰۲۵، بیش از ۳۰۰۰ مأموریت عملیاتی لنست در اوکراین ثبت شده است، که بیش‌ترشان در قالب حملات «زنجره‌دیزی» صورت گرفته‌اند؛ در این الگو، چند پرنده به‌طور متوالی یا هم‌زمان به یک سامانه دفاعی، سکوی توپخانه یا مرکز فرماندهی حمله می‌کنند تا احتمال نجات هدف تقریباً به صفر برسد. عملکرد عملیاتی روسیه از ابتدا با چالش‌های ملموسی مواجه بوده است چنانچه داده‌های منتقل‌شده از پهپاد اورلان-۱۰ به سامانه توپخانه «مالکا-ام» به دلیل اختلال رمزگذاری در شبکه فرماندهی زمینی اشتباه تفسیر شد و منجر به اصابت گلوله‌ها به موضع خودی روسیه در حاشیه بولدارا شد. خطا از عدم هم‌زمانی «جی-پی-اس» میان لینک «سی-فور-آی-اس-آر» زمینی و حسگر هوایی ناشی شد، مشکلی که بعدها با افزودن مازول هم‌زمان‌سازی «گلوناس-فاز ۲» و جایگزینی تراشه‌های غربی با محصولات صنایع «می‌کرا» رفع شد.

۴-۲. سامانه‌های موشکی

در چارچوب دفاع هوایی و موشکی، روسیه با توسعه «اس-۴۰۰» و «اس-۵۰۰» توانسته لایه‌ای از پدافند پیشرفته را مستقر کند که به‌طور گسترده متکی بر سامانه‌های تشخیص خودکار تهدید، رادارهای آرایه‌فازی کاملاً دیجیتال، پردازش داده چندسکویی و شبکه‌های ارتباطی هم‌زمان و مقاوم در برابر جنگال است. ارتقای مداوم الگوریتم‌های شناسایی سریع هدف، مسیریابی بهینه و تصمیم‌گیری بلادرنگ، به‌ویژه در مواجهه با تهدیدات بالستیک و هوایی پیچیده عنوان می‌شود، روندی که از اوایل دهه ۲۰۱۰ با نوسازی تدریجی «اس-۳۰۰»، تکامل کامل «اس-۴۰۰» و نهایتاً معرفی «اس-۵۰۰» به اوج خود رسید (Carlin, 2024).

نمودار ۲. تنوع استفاده موشک های روسیه (۲۰۲۲-۲۰۲۳)

منبع: گردآوری نویسندگان بر اساس داده‌های (CSIS, ۲۰۲۳)

در پایان سال ۲۰۲۴، میانگین تعداد حملات پهبادی روسیه حدود دو هزار مورد در ماه برآورد می‌شد، اما این رقم در نیمه‌ی نخست سال ۲۰۲۵ به بیش از چهار هزار واحد افزایش یافت. تنها در حمله‌ی ۲۹ ژوئن ۲۰۲۵، در مجموع ۵۳۷ سلاح هوایی شامل ۴۷۷ پهباد و ۶۰ موشک به سمت اهداف اوکراین شلیک شد، که رکورد بیشینه‌ی سه‌سال جنگ را شکست و نشان‌دهنده‌ی ورود تدریجی روسیه به مرحله‌ی «بازدارندگی فرسایشی» است (Bielieskov, 2025). سامانه دفاع هوایی «اس ۴۰۰» روسیه، به عنوان یکی از پیشرفته‌ترین سیستم‌های پدافندی جهان، در محیط‌های عملیاتی مانند جنگ سوریه و مراحل اولیه درگیری اوکراین، موفقیت‌های قابل توجهی را به ثبت رسانده است (Deb, 2021). در مراحل اولیه جنگ اوکراین (۲۰۲۲) «اس ۴۰۰» با رهگیری بیش از ۱۰۰۰ هدف، از جمله پهبادهای «بایرکدار تی بی ۲» و موشک‌های اوکراینی، به بازدارندگی مؤثر کمک کرد (Gwadera & Wright, 2023).

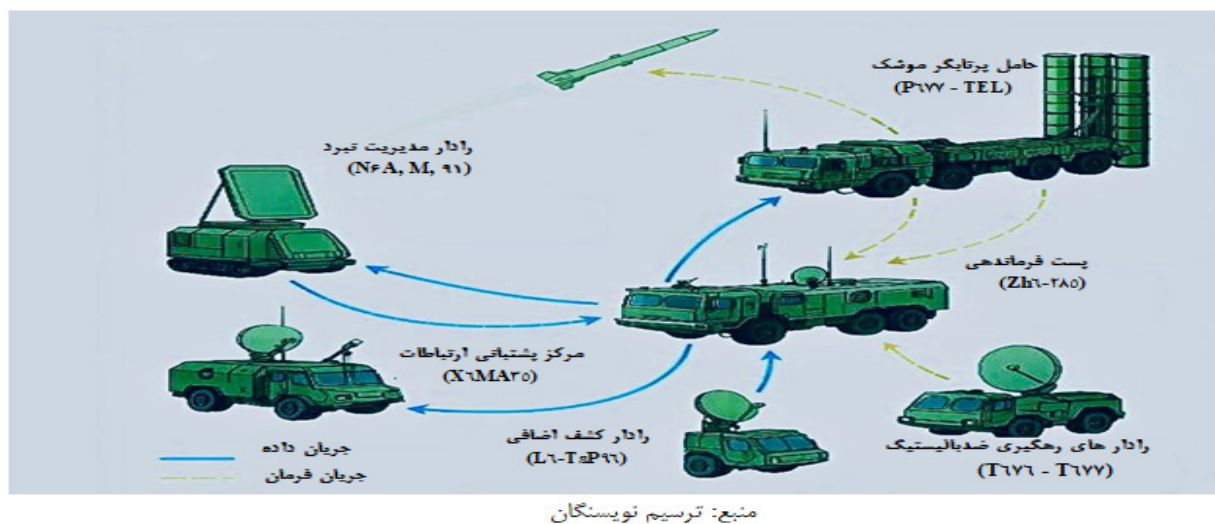
این موفقیت‌ها عمدتاً به دلیل قابلیت رهگیری همزمان تا ۸۰ هدف در بردهای بلند (تا ۴۰۰ کیلومتر) و ادغام با لایه دفاعی دیگر بوده است. پس از انفجار در پل کریمه در اکتبر ۲۰۲۲ که به گفته روسیه ناشی از انفجار یک کامیون حامل مواد منفجره بود، این سازه به یکی از اهداف اصلی حملات پهبادی و موشکی اوکراین تبدیل شد. بر اساس گزارش رسمی وزارت دفاع روسیه که در ۲ سپتامبر ۲۰۲۳ توسط الجزیره منتشر شد، سه پهباد نیروی دریایی اوکراینی پیش از رسیدن به سازه اصلی در سواحل دریای سیاه منهدم شدند. مطابق تحلیل گزارش‌های نظامی موجود سامانه «اس ۴۰۰» مستقر در منطقه کرچ-تمریوک و سامانه‌های نزدیک برد «پانصیراس ۱» انجام شده است که مأموریت حفاظتی از پل را بر عهده دارند (Al Jazeera, 2023).

در اقدامات بعدی، اوکراین کوشید با بهره‌گیری ترکیبی از موشک‌های بالستیک کوتاه‌برد «توچکا-یو»، راکت‌اندازهای دوربرد «هیمارس» و پهبادهای انتحاری بومی موسوم به «بیور»، موجی از حملات اشباع‌شده را علیه مراکز لجستیکی روسیه در منطقه لوهانسک سازماندهی کند. آتشبارهای سامانه اس-۴۰۰ توانستند بخش عمده‌ای از موشک‌ها را رهگیری کنند، اما هم‌زمانی و تنوع برد حملات موجب شد که

نرخ رهگیری پهپادهای انتحاری به‌طور محسوسی کاهش یابد. پیامد این وضعیت، کاهش نسبی خسارت کلی بود؛ با این وجود، شماری از پهپادها موفق به نفوذ به انبارهای سوخت و مهمات روسیه شدند. با آغاز ضدحمله اوکراین در محور خارکف، سامانه‌های اس-۴۰۰ مستقر در منطقه بریانسک مأموریت جنگنده‌های سوخو-۳۵ و بمب‌افکن‌های سوخو-۳۴ را با پوشش هوایی پیوسته پشتیبانی کردند. این دفاع در عمق مانع از نفوذ هواپیماها و موشک‌های میان‌برد اوکراینی گردید و در نتیجه، برتری نسبی هوایی روسیه در جبهه شمالی حفظ شد.

با توجه به موفقیت‌های نسبی یاد شده در مقابل از سپتامبر ۲۰۲۲ تا مه ۲۰۲۴ منابع غربی و گزارش‌های اوکراینی نابودی یا آسیب جدی حداقل ۱۲ سامانه «اس-۴۰۰» از جمله شش مورد در آوریل ۲۰۲۴ را ثبت کرده‌اند. عمده‌ی این حملات با استفاده از موشک‌های «ای-تکمز»، نسخه‌های ارتقاء یافته نپتون و پهپادهای تهاجمی مدرن، عمدتاً در جغرافیای کریمه و لوهانسک انجام گرفته است. که نشان‌دهنده تغییر موازنه تاکتیکی و فشار بر آرایش نیروهای روسیه است. این تلفات شکاف‌هایی در سپر دفاعی روسیه به‌وجود آورد و مسکو را ناگزیر از جابجایی آتش‌بارها، از جمله انتقال و استقرار «اس-۵۰۰»، ساخت. با این حال، این عملکرد نسبی نشان‌دهنده اهمیت سامانه در راهبردهای بازدارندگی مدرن است.

شکل ۱. مشخصات فنی سامانه اس ۵۰۰

سامانه اس-۵۰۰ که ساختار آن در شکل (۱) نمایش داده شده و تحت عنوان «اس-۵۰۰، پرومئوس» شناخته می‌شود، پیشرفته‌ترین سطح فناوری دفاع هوایی و موشکی روسیه تاکنون به شمار می‌آید. این سامانه، با برد عملیاتی تا ۶۰۰ کیلومتر برای اهداف بالستیک و حدود ۵۰۰ کیلومتر برای اهداف آیرودینامیکی، قابلیت رهگیری و مقابله با موشک‌های قاره‌پیما، موشک‌های کروز، جنگنده‌های رادارگریز و پهپادهای رزمی را داراست. موشک‌های این سامانه، از جمله (۷۷ - ان ۶ - ان) و (۷۷ - ان ۶ - ان ۱)، با سرعت‌هایی برابر با ۲۰ ماخ قادر به مقابله با اهداف پرسرعت هایپرسونیک هستند (Anderson, 2025).

تصویر ۱، موشک های مافوق صوت (۷۷- این-۶) و (۷۷- این-۶- این-۱)، برای استفاده توسط اس-۵۰۰

منبع: وزارت دفاع روسیه

افرادی از جمله توماس ویتینگتون (متخصص علوم نظامی)، تأکید کرده که روسیه احتمالاً در حال حاضر تنها باتری عملیاتی محدود از سامانه «اس-۵۰۰» را در اختیار دارد. این محدودیت کمی، سامانه را به طور قابل توجهی در برابر حملات اشباع موشکی و پهپادی اوکراین آسیب پذیر می سازد (Withing-ton, 2024). با این حال آن چه که بسیاری از سایت های نظامی معتبر همچون «پایگاه اطلاعات نظامی جهانی»، «نشریه امنیت ملی» به صورت مشخص و با جزئیات به توانایی های این سامانه پرداخته است مشخص میکند که «اس-۵۰۰» علی رغم گزارش های موجود مبنی بر این که موشک های بالستیک پرسرعت مانند «آیتکمیز» آمریکایی می تواند از پوشش رهگیری سامانه «اس-۵۰۰» عبور کند، به عنوان یک سامانه قابل توجه در سیستم دفاعی روسیه عمل میکند (Korshak, 2024).

سرویس های اطلاعاتی روسیه در سال ۲۰۲۵ اعلام کردند که این سامانه در مناطق کلیدی همچون مسکو و کریمه مستقر شده و در آزمایش های میدانی موفق به رهگیری دقیق و مؤثر موشک ها شده است. برتری «اس-۵۰۰» در نسبت به سامانه های قدیمی تر همچون اس-۴۰۰ علاوه بر برد بیشتر، سرعت و دقت بالاتر، به دلیل قابلیت مقابله با سلاح های هایپرسونیک و ماهواره های پایین مدار است که در سامانه های پیشین امکان پذیر نبود. همچنین استفاده از فناوری هوش مصنوعی و مقاومت بالا در برابر جنگ های الکترونیک از دیگر نقاط قوت آن محسوب می شود (Sputnik, 2016). در نهایت این سامانه را می توان تجسم گذار روسیه از بازدارندگی سخت افزاری کلاسیک به بازدارندگی فناوریانه چندلایه دانست. از مباحث مهم دیگر در جنگ اوکراین قدرت تهاجمی روسیه در استفاده از موشک است. توسعه موشک «اس-۹-ام-۷۲۹، اس-اس-سی-۸» منجر به فروپاشی پیمان «آی-ان-اف» شد.

این موشک با برد ۵۰۰ تا ۲۵۰۰ کیلومتر، که از ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ در قالب آزمایش های متعارف پیگیری شد، ظرفیت پرتاب زمینی میان برد را بازسازی کرد و پایه ای برای نسل جدید سامانه های روسی فراهم آورد (Ashley, 2019). این پیمان، موشک های زمین پایه با برد ۵۰۰ تا ۵۵۰۰ کیلومتر را ممنوع کرده بود؛ حذف آن، میدان مانور تاکتیکی روسیه را گسترش داد و بازدارندگی تهاجمی را در اروپا و حوضه دریای سیاه

تثبیت کرد. در کاربرد عملی، عملیات روسیه در اوکراین از سال ۲۰۲۲ الگوی «نفوذ عمقی» را نشان داد. در مرحله آغازین، سامانه‌های «ایسکندر-ام/کا، برد ۵۰۰ کیلومتر، دقت ۵ متر»، «کالیبر، برد ۲۵۰۰ کیلومتر، سرعت ۸ ماخ» و «خا-۱۰۱، برد ۲۵۰۰ کیلومتر، دقت ۳ متر) مراکز فرماندهی و شبکه‌های پدافند هوایی را هدف قرار دادند، که منجر به انهدام قابل توجه در زیرساخت‌های کلیدی در کی‌یف و خارکف شد. این فرایند، بخشی از ادغام آتش و اطلاعات است؛ جایی که شلیک دقیق با نرخ موفقیت را به طور بی سابقه ای افزایش داد (Arbatov & Oznobishchev, 2022: 33).

۵. الگوی جنگ دریایی و زمینی روسیه در پرتو شواهد تجربی از جنگ اوکراین

روسیه در جریان جنگ اوکراین، به‌طور همزمان درگیر دو بُعد مکمل و درعین حال متمایز از منازعه بوده است. جنگ دریایی و جنگ زمینی در مقیاس راهبردی. بررسی هم‌زمان این دو بُعد آشکار می‌سازد که الگوی عملیاتی روسیه را می‌توان ذیل مفهوم «جنگ چنددامنه‌ای» تحلیل کرد، جایی که فشار عملیاتی بر چند جبهه مختلف، هم ظرفیت‌های مادی و هم شبکه فرماندهی و پشتیبانی را به چالش می‌کشد. تا تاریخ ۱۳ اکتبر ۲۰۲۵، مجموع خسارات ثبت شده تجهیزات روسی در جنگ اوکراین به ۲۲۹۰۹ واحد رسیده است؛ از این میان، ۱۷۶۷۴ واحد نابود شده، ۹۲۳ واحد آسیب دیده، ۱۱۷۰ واحد رها شده و ۳۱۴۲ واحد نیز توسط نیروهای اوکراینی به غنیمت گرفته شده‌اند. در این میان، تلفات در رده خودروهای زرهی رزمی شامل حدود ۱۳۲۹۳ واحد بوده که بخش اعظم آن، یعنی حدود ۱۰۳۵۴ واحد، به طور کامل منهدم شده است (Janovsky, 2025). علاوه بر تعداد تلفات غیرانسانی ناشی از این ناکارآمدی‌ها، تا تاریخ ۱۰ اکتبر ۲۰۲۵، شمار کشته‌شدگان نظامی روسیه که اسامی‌شان ثبت شده، به ۱۳۵۱۰۰ نفر رسیده و تنها در بازه زمانی ۲۶ سپتامبر تا ۱۰ اکتبر ۲۰۲۵، ۲۴۸۵ مورد جدید به این فهرست اضافه شده است.

در نیمه اول سال ۲۰۲۵، روش‌های آماری حداقل ۵۲ هزار مرگ را تخمین زده‌اند، در حالی که سند منسوب به پروژه اوکراینی «می‌خواهم زندگی کنم» رقم بسیار بالاتری (۸۶۷۴۴ کشته) را گزارش می‌دهد که در سقف بالای دامنه پذیرفتنی قرار دارد. بخش ترکیب نیروها نشان می‌دهد که داوطلبان از سپتامبر ۲۰۲۴ تاکنون بزرگ‌ترین دسته کشته‌شدگان را تشکیل می‌دهند و تا ۱۰ اکتبر ۲۰۲۵، مرگ ۵۸۱۴ افسر تأیید شده است (Mediazona, 2025). بررسی تطبیقی این دو جبهه نشان می‌دهد که روسیه درگیر عملیات زمینی کلاسیک همراه با جنگ سایبری و اطلاعاتی است که همزمان باید با تهدیدهای مستمر در حوزه دریایی و زمینی روبه‌رو شود. از دست رفتن شناورهای پشتیبانی در دریای سیاه، کارایی زنجیره تأمین به جبهه‌های جنوبی، به‌ویژه در مناطق زاپروژیا و خرسون، را مستقیماً کاهش داده است. متقابلاً، ضعف نیروی زمینی در تثبیت سریع سرپل‌ها یا حفاظت از مناطق ساحلی، شانس بازیابی ابتکار عمل دریایی را حداقل در کوتاه‌مدت محدود کرده است. این وضعیت، جنگ اوکراین را به مصداق روشن نبرد چنددامنه‌ای تبدیل کرده است که در آن شکست یا نقصان در یک بُعد، به‌طور زنجیره‌ای بر ابعاد دیگر اثر می‌گذارد.

از دید نظریه جنگ شبکه‌محور، ناکارآمدی در لایه‌های لجستیک و پدافند ترکیبی چه در دریا و چه در خشکی باعث کاهش قابلیت هم‌زمان‌سازی نیروها و افزایش آسیب‌پذیری در برابر حملات فرصت‌طلبانه دشمن می‌شود که برای دقت بیشتر به بررسی نمودار ۵. تلفات نیروهای زمینی روسیه در اوکراین، نمودار ۵-۱. لیست تلفات نیروهای دریایی اوکراین و نمودار ۵-۲. لیست تلفات نیروی‌های دریایی روسیه می‌پردازیم.

منبع: ترسیم نویسنده گان، برگرفته از داده‌های (Oryx, 2025)

در جریان درگیری‌های دریایی، نیروی دریایی روسیه متحمل خسارات قابل توجهی شد که بر قابلیت‌های عملیاتی آن تأثیر عمیقی گذاشت. به طور خاص، زیردریایی بی-۲۳۷ با نام «روستوف-نا-دونو» در یک حمله موشکی آسیب شدیدی دید که تعمیر آن از منظر اقتصادی توجیه‌پذیر نیست و عملاً این شناور را از رده خارج کرده است. علاوه بر این، ناوهای دوزیست از کلاس‌های روپوچا و تایپر در بندر بردیانسک به طور کامل نابود شدند، که نشان‌دهنده آسیب‌پذیری پایگاه‌های ساحلی روسیه در برابر حملات دقیق است. این تلفات نه تنها بر ظرفیت حمل و نقل و پشتیبانی لجستیکی روسیه تأثیر گذاشته، بلکه بر استراتژی کلی دریایی آن در دریای سیاه سایه افکنده است.

در مقابل، نیروی دریایی اوکراین نیز با چالش‌های سنگینی روبرو شد و در مجموع ۳۵ شناور را از دست داد، که این رقم شامل تلفات قابل توجهی در ساختار دفاع ساحلی آن می‌شود. از جمله موارد برجسته، ناوچه «هتمن ساهایداجنی» بود که به منظور جلوگیری از تصرف نیروهای روسی، به صورت خودغرق منهدم گردید - اقدامی استراتژیک که هرچند از دسترسی دشمن جلوگیری کرد، اما به قیمت از دست رفتن یک دارایی کلیدی تمام شد.

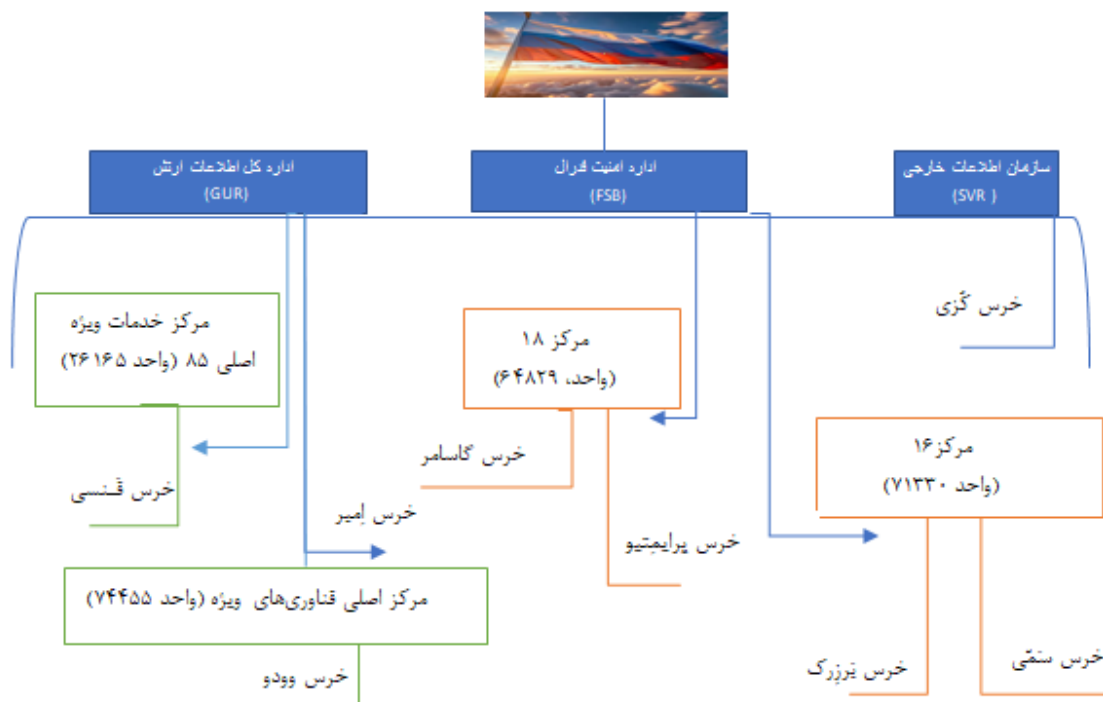
این الگوی تلفات دوجانبه، بر طبیعت نامتقارن جنگ دریایی در منطقه تأکید می‌ورزد و نشان می‌دهد که چگونه تاکتیک‌های دفاعی و پیشگیرانه می‌توانند بر توازن قدرت تأثیرگذار باشند. با وجود آنکه

روسیه در جریان نبرد با سامانه‌های نوین غربی در هر دو عرصه‌ی زمینی و دریایی متحمل خسارات قابل ملاحظه‌ای گردیده است، این امر لزوماً دلالت بر کارآمدی نازل یا ناتوانی عملیاتی آن ندارد. تاریخ حاکی است که حتی قدرت‌های بزرگ نیز در مواجهه با فناوری‌های جدید، دوره‌ای از سازگاری و بازتنظیم دکترین را تجربه می‌کنند؛ چنان‌که ارتش سرخ در ابتدای عملیات بارباروسا، با وجود عقب‌نشینی‌های سنگین، نهایتاً ورق نبرد را بازگرداند. در مقیاس معاصر، استمرار توان روسیه در اجرای عملیات ترکیبی، حفظ برتری موشکی، و تطبیق ساختار نیروهایش نشان از ظرفیت انعطاف‌پذیر این کشور دارد. می‌توان گفت همانطور که در بخش مربوط به قدرت هوایی روسیه همچنان در استفاده از فناوری‌های نوین که «اس-۵۰۰» بارزترین آن است؛ نسبت به اوکراین برتری دارد این امر توانسته بازدارندگی فناورانه‌ای را که پیش‌تر به آن اشاره شد، به خوبی حفظ کند.

۶. جنگ اطلاعاتی و سایبری

محتوای تصویری تولیدشده توسط دولت روسیه که هدف آن شکل‌دهی به ادراک عمومی و تثبیت مشروعیت سیاسی است، بخشی از جنگ شناختی و عملیات اطلاعاتی محسوب می‌شود که در چارچوب جنگ ترکیبی اهمیت دارد (Fedor & Fredheim, 2018: 161). بررسی ساختار اطلاعاتی این کشور نشان می‌دهد سه نهاد اصلی، ارکان محوری در اجرای عملیات سایبری و اطلاعاتی روسیه هستند. هر یک از این ارکان مأموریت‌ها و روش‌های تخصصی ویژه‌ای دارد که با هماهنگی یکدیگر، فشار مضاعفی بر سامانه‌های دفاع سایبری اوکراین وارد می‌کنند. در ادامه، به توصیف گروه‌های وابسته به این ارکان مطابق به شکل (۲) می‌پردازد.

شکل ۲: بازیگران سایبری روس

منبع: ترسیم نویسنده گان، برگرفته از داده‌های (CSIS)

همان طور که در شکل آورده شده اداره امنیت فدرال، سرویس اطلاعات خارجی و اداره اصلی اطلاعات ستاد کل نیروهای مسلح روسیه، عملیات سایبری علیه اوکراین و متحدانش را از طریق گروه‌های تخصصی اجرا می‌کنند. گروه خرس گاسامر وابسته به مرکز ۱۸ (واحد ۶۴۸۲۹) و فعال از سال ۲۰۱۷ است که عملیات فیشینگ علیه مقامات بریتانیا (فوریه ۲۰۲۳) و زیرساخت‌های ارتباطی اوکراین را انجام می‌دهد و روش‌های آن شامل سرورهای فرماندهی و کنترل و حساب‌های جعلی در شبکه‌های اجتماعی برای پنهان‌سازی کدهای مخرب در محتوای پربازدید می‌شود. گروه خرس پرایمیتو وابسته به مرکز ۱۸ و فعال از سال ۲۰۱۳ است که بیش از ۵۰۰۰ حمله به بیش از ۱۰۰۰ سامانه دولتی اوکراین با تمرکز بر وزارتخانه‌های دفاع و امنیت اجرا کرده و روش‌های آن شامل ضمیمه‌های آلوده مایکروسافت آفیس، ایمیل‌های جعلی از نهادهای بین‌المللی و بهره‌برداری از آسیب‌پذیری‌های روز صفر است.

گروه سندورم وابسته به (واحد ۷۴۴۵۵) و شناخته‌شده برای حملات ویرانگر مانند بدافزار نوپتیا (شبکه برق اوکراین، ۲۰۱۵-۲۰۱۶) و خسارات میلیارد دلاری، (۲۰۱۷) است که تمرکز فعلی آن تخریب سامانه‌های انرژی و ارتباطی اوکراین و اختلال در لجستیک نظامی می‌باشد. در محیط امنیتی نوین بین‌المللی، مفهوم کلاسیک بازدارندگی که ریشه در پارادایم جنگ سرد دارد، برای کاربست در فضای سایبر با چالش‌های ساختاری مواجه است یکی از موانع بنیادین در این عرصه، مشکل انتساب است که به دلیل ماهیت ناشناس حملات، امکان اقدام تلافی جویانه و در نتیجه منطق «بازدارندگی از طریق مجازات» را تضعیف می‌کند با این وجود، از آنجا که دولت‌ها به عنوان بازیگران اصلی نظام بین‌الملل در شبکه‌ای از وابستگی متقابل قرار دارند و خود را ملزم به حفظ نظم بین‌المللی می‌دانند، همچنان در برابر سازوکارهای بازدارنده تأثیرپذیرند. از منظر استراتژیک، فرمول‌بندی یک بازدارندگی مؤثر (به ویژه در برابر تهدیدات سایبری قدرت‌های رقیب مانند روسیه و چین علیه زیرساخت‌های حیاتی، نیازمند اتخاذ رویکرد بازدارندگی متقاطع است؛ به این معنا که پاسخ دولت هدف نباید لزوماً به فضای سایبر محدود شود، بلکه می‌تواند شامل بهره‌گیری از تمامی ابزارهای دیپلماتیک، اطلاعاتی و نظامی در سایر عرصه‌ها باشد (Dehghani, 2018:132).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تمرکز بر همگرایی هوش مصنوعی، شبکه‌سازی تسلیحات و معماری پیشرفته سامانه‌های پدافند راهبردی روسیه در بستر جنگ اوکراین، کوشید چارچوبی تحلیلی برای تبیین بازدارندگی فناوریانه ارائه کند. یافته‌ها آشکار ساخت که روسیه توانسته است با تلفیق سه مؤلفه کلیدی، یعنی کنترل دیجیتالی در زمان واقعی، توان پهبادی و قابلیت‌های موشکی پیشرفته، شکاف فناوری خود با غرب را در سطوح عملیاتی و تاکتیکی کاهش دهد. این گذار، بیانگر تغییر جهت از بازدارندگی سنتی مبتنی بر نیروی هسته‌ای به سوی برتری میدانی الگوریتمی و داده‌محور است؛ ساختاری که ریشه در معماری ترکیبی فرماندهی، کنترل، ارتباط، رایانه، اطلاعات، شناسایی و نظارت هوشمند دارد. مطالعه سامانه‌های روسی در جنگ اوکراین نشان داد مزیت روسیه بیش از آنکه در برتری سخت‌افزاری باشد، در نحوه یکپارچه‌سازی جریان‌های داده چندمنبعی، هوشمندسازی حلقه فرمان تا آتش و هم‌افزایی میان سامانه‌های تهاجمی و دفاعی نهفته

است؛ به این معنا که دفاع در خدمت تهاجم عمل می‌کند. با این حال، نتایج نشان می‌دهد که اتکای بیش‌ازحد به زیرساخت‌های فناورانه بدون مقاوم‌سازی اطلاعاتی و سایبری می‌تواند به آسیب‌پذیری راهبردی منجر شود.

در سطح کلان، پیامدهای این پژوهش هم برای سیاست‌گذاری دفاعی و هم برای نظریه‌پردازی در حوزه بازدارندگی قابل توجه است. از دیدگاه عملی، تجربه روسیه در طراحی و بهره‌گیری از معماری تسلیحاتی ترکیبی می‌تواند الگوی مؤثری برای کشورهایی با محدودیت بودجه یا زیر فشار تحریم‌های نظامی باشد. از منظر نظری نیز، مدل پیشنهادی «بازدارندگی چنددامنه‌ای فعال» افقی تازه برای تحلیل رفتار نظامی قدرت‌های میانه‌رو و بزرگ در منازعات فرسایشی بلندمدت ترسیم می‌کند. در نهایت، مرور داده‌های میدانی از منابع تصویری و آماری و گزارش‌های مشترک نشان داد که پیوند میان سامانه‌های داده‌محور و تصمیم‌گیری الگوریتمی به‌طور مستقیم با کاهش تلفات انسانی و تجهیزاتی و افزایش دقت عملیاتی ارتباط دارد. استمرار این روند و شتاب در ادغام هوش مصنوعی با زیرساخت‌های تسلیحاتی گواه آن است که آینده بازدارندگی بیش از هر زمان به مهارت در طراحی شبکه‌های یکپارچه، مدیریت داده در محیط‌های متخاصم و انطباق سازمانی با تهدیدات نوظهور وابسته است. بدین ترتیب، بازدارندگی آینده بیش از اینکه بر پایه انباشت جنگ‌افزار استوار باشد، بر اساس تلفیق انسان، ماشین و داده شکل خواهد گرفت؛ بازدارندگی‌ای پویا، هوشمند و خودیادگیرنده.

منابع

- دهقانی، ع. ا. (۱۳۹۷)، بازدارندگی سایبری در امنیت جهانی: تهدیدات سایبری روسیه و چین علیه زیرساخت‌های حیاتی آمریکا. فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی. قابل دسترس در: https://piaj.sbu.ac.ir/article_99570.html (تاریخ دسترسی: ۶ اردیبهشت ۱۴۰۵).
- کولایی، ا. و زنگنه، س. (۱۴۰۳)، تأثیر جنگ اوکراین بر روابط ایران و روسیه. فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی. قابل دسترس در: <https://doi.org/10.48308/piaj.2024.233313.1442> (تاریخ دسترسی: ۶ اردیبهشت ۱۴۰۵).
- نوری، ع. (۱۳۹۸)، بررسی ابعاد سیاست‌های مهار و بازدارندگی در روابط روسیه و آمریکا و تحلیل پیامدهای آن بر منافع و امنیت ایران. فصلنامه سیاست جهانی، دوره ۸، شماره ۲، صص. ۲۴۷-۲۹۰. قابل دسترس در: <https://doi.org/10.22124/wp.2019.3702> (تاریخ دسترسی: ۶ اردیبهشت ۱۴۰۵).
- توکل، ا. (۱۳۸۵)، جنگ شبکه‌محور. فصلنامه علوم و فناوری نظامی، شماره ۶، صص. ۷۶-۵۹. (تاریخ دسترسی: ۱۸ آبان ۱۴۰۳).
- باقری، ر. (۱۴۰۴)، کاربردها و فرصت‌های هوش مصنوعی در عصر اطلاعات و تحلیل داده‌ها. ارائه در کنفرانس، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

References

- Allen, G. and Chan, T. (2017), Artificial Intelligence and National Security, Belfer Center

- for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. Available at: <https://www.belfercenter.org/publication/artificial-intelligence-and-national-security> (Accessed on: 20/12/2024).
- Al Jazeera (2023), "Russia says Ukraine sea drones destroyed in failed attack on Crimea bridge" Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/2/russia-says-ukraine-sea-drones-destroyed-in-failed-attack-on-crimea-bridge>, (Accessed on: 2/9/2023).
 - Anderson, C. (2025), "S-500 Missile System: Russia's Next-Gen Air and Missile Shield", DefenseFeeds, Available at: <https://defensefeeds.com/military-tech/army/air-defense-systems/s-500-missile-system>, (Accessed on: 20/11/2025).
 - Arbatov, A. and Oznobishchev, S. (Eds.) (2022), Russia: Arms Control, Disarmament and International Security, Moscow: IMEMO RAS & SIPRI.
 - Army Recognition (2022), "Russia uses Forpost R armed drone with guided missile to destroy rocket launcher of Ukrainian army", Army Recognition, Available at: https://www.armyrecognition.com/russia_ukraine_war_2022/russia_uses_forpost-r_armed_drone_with_guided_missile_to_destroy_rocket_launcher_of_ukrainian_army.html, (Accessed on: 29/12/2024).
 - Ashley, R. P., Jr. (2019), "Russian and Chinese nuclear modernization trends: Remarks at the Hudson Institute", Defense Intelligence Agency, Available at: <https://www.dia.mil/Articles/Speeches-and-Testimonies/Article/1859890>, (Accessed on: 8/12/2024).
 - Alberts, D. S., Garstka, J. J. and Stein, F. P. (1999), Network centric warfare: Developing and leveraging information superiority (2nd ed., revised), Washington, D.C.: U.S. Department of Defense C4ISR Cooperative Research Program, Available at: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA406255.pdf>, (Accessed on: 20/8/2025).
 - Bachmann, S.-D. and Gunneriusson, H. (2015), "Hybrid wars: The 21st-century's new threats to global peace and security", *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, Vol. 43, No. 1, pp. 77-98. (doi:10.5787/43-1-1110).
 - Baqeri, R. (2025), "Applications and opportunities of artificial intelligence in the age of information and data analytics", Conference presentation, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran [in Persian].
 - Baylis, J., Wirtz, J. J. and Gray, C. S. (Eds.) (2022), *Strategy in the contemporary world* (6th ed.), Oxford: Oxford University Press.
 - BBC News (2023), "Ukraine war: Map of Russian control and claimed advances", BBC, Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60506682>, (Accessed on: 20/11/2024).
 - Bendett, S. (2024), "The role of AI in Russia's confrontation with the West", Center for a New American Security, Available at: https://ai4gs.org/wp-content/uploads/2024/05/Russia-AI_2024-final.pdf, (Accessed on: 20/12/2025).
 - Bielieskov, M. (2025), "Putin's escalating air offensive is overwhelming Ukraine's defenses", Atlantic Council, Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-escalating-air-offensive-is-overwhelming-ukraines-defenses/>, (Accessed on: 20/12/2025).
 - Boyd, J. R. (1976), "Destruction and creation", Self-published manuscript, Available at: https://www.coljohnboyd.com/static/documents/1976-09-03_Boyd_John_R_Destruction_and_Creation.pdf, (Accessed on: 8/11/2024).
 - Carlin, M. (2024), "S-500: Russia's new air defense that could win a war against NATO?",

- The National Interest, Available at: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/s-500-russias-new-air-defense-could-win-war-against-nato-211109>, (Accessed on: 10/12/2025).
- Cranny-Evans, S. (2025), "Unmanned advantage: Russia's drones and the fight for ISTAR in Ukraine", European Security & Defence, Available at: <https://euro-sd.com/2025/04/articles/43651/unmanned-advantage-russias-drones-and-the-fight-for-istar-in-ukraine/>, (Accessed on: 20/12/2025).
 - Deb, S. (2021), "Explained: How S400 air defence system works?", DefenceXP Premium, Available at: <https://defencexp.com/indian-air-force/explained-how-s400-air-defence-system-works/>, (Accessed on: 11/8/2024).
 - Dehghani, A. A. (2018). Cyber deterrence in global security: Russian and Chinese cyber threats against U.S. critical infrastructure. Political and International Approaches, Available at: https://piaj.sbu.ac.ir/article_99570.html (Accessed on: 26 /4/ 2026).
 - Fedor, J. and Fredheim, R. (2018), "'We need more clips about Putin, and lots of them:' Russia's state commissioned online visual culture", Nationalities Papers, Vol. 45, No. 2, pp. 161–181. (doi:10.1080/00905992.2016.1266608).
 - Giles, K. (2017), "Assessing Russia's reorganized and rearmed military", Carnegie Endowment for International Peace, Available at: <https://carnegieendowment.org/2017/05/04/assessing-russia-s-reorganized-and-rearmed-military-pub-69853>, (Accessed on: 20/10/2024).
 - Janovsky, J. and Mitzer, S. (2025), "Attack On Europe: Documenting Equipment Losses In The Russian Ukrainian War", Oryx Blog, Available at: <https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-equipment.html>, (Accessed on: 10/12/2025).
 - Kallenborn, Z. (2022), "Russia may have used a killer robot in Ukraine. Now what?", Bulletin of the Atomic Scientists, Available at: <https://thebulletin.org/2022/03/russia-may-have-used-a-killer-robot-in-ukraine-now-what/>, (Accessed on: 20/11/2024).
 - Korshak, S. (2024), "ATACMS comes out on top versus Russia's S-500 anti-missile system", Kyiv Post, Available at: <https://www.kyivpost.com/post/34782>, (Accessed on: 20/11/2025).
 - Kuzio, T. (2022), "Why Russia invaded Ukraine", Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development, No. 21, pp. 40–47, Available at: <https://www.cirsdl.org/sr-latn/horizons/horizons-summer-2022-issue-no.21/why-russia-invaded-ukraine>, (Accessed on: 10/12/2024).
 - Koolae, E. and Zangeneh, S. (2024), "The impact of the Ukraine war on Iran and Russia's relations", Political and International Approaches, Available at: https://piaj.sbu.ac.ir/article_104385.html (Accessed on: 26 /4/ 2026).
 - Luddy, J. (2005), "The challenge and promise of network-centric warfare", Lexington Institute, Available at: <https://www.lexingtoninstitute.org/wp-content/uploads/challenge-promise-network-centric-warfare.pdf>, (Accessed on: 8/11/2024).
 - Mankoff, J. (2022), "Russia's war in Ukraine. Identity, history and conflict", SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen, Vol. 6, No. 4, pp. 392–395. (doi:10.1515/sirius-2022-4008).
 - McCarthy, J. (2007), "What is artificial intelligence?", Stanford University, Available at: <http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai/whatisai.pdf>, (Accessed on: 4/11/2024).
 - Mediazona, and BBC Russian Service (2025), "Casualties of the Russian military in the war with Ukraine", Meduza (statistical estimate), Available at: https://en.zona.media/article/2025/10/10/casualties_eng-trl, (Accessed on: 20/12/2025).
 - Nouri, A. (2019), "Investigating the Dimensions of Containment and Deterrence Policies in

- Russia-US Relations and Analyzing their Impacts on Iran's Interests and Security", *World Politics*, 8(2), pp. 247-290, Available at: <https://doi.org/10.22124/wp.2019.3702> (Accessed on: 26 /4/ 2026).
- Russell, S. and Norvig, P. (2021), *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.), Hoboken, NJ: Pearson.
 - Sloan, E. C. (2016), *Modern military strategy: An introduction* (2nd ed.), London: Routledge. (doi:10.4324/9781315740034).
 - Sputnik (2016), "Russia's S 500 missile system to begin tests this year", Defaiya, Available at: <https://www.defaiya.com/news/Products/Products/2016/02/04/russia-s-s-500-missile-system-to-begin-tests-this-year>, (Accessed on: 12/11/2024).
 - Sutton, R. S. and Barto, A. G. (2015), *Reinforcement Learning: An Introduction* (2nd ed., in progress), Cambridge, MA: MIT Press, Available at: <https://web.stanford.edu/class/psych209/Readings/SuttonBartoIPRLBook2ndEd.pdf>, (Accessed on: 11/9/2024).
 - Sutyagin, I. (2015), "Russian forces in Ukraine", Royal United Services Institute, Available at: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/briefing-papers/russian-forces-ukraine>, (Accessed on: 11/12/2024).
 - Tavakkol, A. (2006), "Network Centric Warfare", *Quarterly Journal of Military Science and Technology*, No. 6, pp. 59-76, Available at: <https://www.magiran.com/paper/10240>, (Accessed on: 8/11/2024) [in Persian].
 - Wang, P. (2019), "On defining artificial intelligence", *Journal of Artificial General Intelligence*, Vol. 10, No. 2, pp. 1-37. (doi:10.2478/jagi-2019-0002).
 - Williams, I. (2023), "Putin's missile war: Russia's strike campaign in Ukraine", Center for Strategic and International Studies (CSIS) Missile Defense Project, Available at: <https://www.csis.org/analysis/putins-missile-war>, (Accessed on: 8/11/2024).
 - Withington, T. (2024), "Russia has just one S 500 air-defense system: It arrived in Crimea amid a storm of Ukrainian rockets", Royal United Services Institute (RUSI), Available at: <https://www.rusi.org/news-and-comment/in-the-news/russia-has-just-one-s-500-air-defense-system-it-arrived-crimea-amid-storm-ukrainian-rockets>, (Accessed on: 20/12/2025).